

Magdalena Miedzińska

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego
mmagda433@wp.pl

Sławoj Tanaś

Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
slatan@geo.uni.lodz.pl

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA POLSKICH BIBLIOTEK

Zarys treści: Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na atrakcyjność turystyczną znaczących bibliotek w Polsce, które początkowo nie pełniły funkcji turystycznej pod wpływem eksploracji i penetracji turystycznej, taką funkcję pełnią, pozostając jednak w cieniu innych walorów kulturowych Polski. Praca obejmuje geografie historyczną polskich bibliotek, analizę walorów turystycznych oraz próbę klasyfikacji i inwentaryzacji krajoznawczej bibliotek w Polsce.

Słowa kluczowe: biblioteka, Polska, atrakcyjność turystyczna.

1. WSTĘP

Jednym z ważniejszych elementów turystyki są atrakcje turystyczne, które można rozumieć jako właściwości obiektu, wynikające z jego charakterystycznych cech, wzbudzających zainteresowanie i przyciągających turystów (KUREK, red. 2007). Atrakcyjność turystyczna może mieć charakter uniwersalny lub względny. Rodzi się pytanie, czy bibliotekę można uznać za atrakcję turystyczną? Tak jak w każdym przypadku, ocena przydatności obiektu na potrzeby turystyki musi być rozpatrywana indywidualnie. Z pewnością wybrane biblioteki, stanowiące istotny i wartościowy element krajobrazu kulturowego, mogą być rozpatrywane w kategoriach waloru turystycznego, atrakcji turystycznej, a wręcz produktu turystycznego. Wszak nie każda biblioteka będzie wzbudzała zainteresowanie poznawcze, tak jak nie każdy kościół czy fabryka. Zdaniem autorów należy przyjrzeć się nieco bliżej uwarunkowaniom, które wskazują na zainteresowanie turystyczne niektórymi bibliotekami, jak również podjąć badania nad ich inwentaryzacją oraz klasyfikacją w grupie walorów turystycznych (krajoznawczych). Celem poniższego artykułu jest zwrócenie uwagi na znaczące polskie biblioteki, które początkowo niepełniąc funkcji turystycznej, pod wpływem eksploracji i penetracji turystycznej, taką funkcję pełnią, pozostając jednak w cieniu innych walorów kulturowych Polski.

2. GEOGRAFIA HISTORYCZNA BIBLIOTEK NA ZIEMIACH POLSKICH

W Polsce biblioteki powstawały i rozwijały się głównie do XVII w., podobnie jak w innych krajach Europy. Konflikty wojenne, jakie nękały Polskę, a następnie utrata niepodległości w XVIII w., były przyczyną niszczenia, konfiskowania i wywożenia cennych zbiorów bibliotecznych poza granice kraju. Dopiero po zakończeniu pierwszej wojny światowej i odzyskaniu niezależności państwowej, przystąpiono do odbudowy księgozbiorów, przystosowując je do nowych potrzeb. Rysunek 1. przedstawia historyczne rozmieszczenie znaczących bibliotek na obszarze dzisiejszej Polski, z uwzględnieniem bibliotek już nieistniejących.

Tradycja polskiego bibliotekarstwa sięga średniowiecza, kiedy to Mieszko I, w konsekwencji przyjęcia chrztu w 966 r., sprowadził do naszego kraju wykształconych księży i zakonników. Oprócz obowiązków duszpasterskich pełnili oni funkcje administracyjne, nauczycielskie i naukowo-kulturalne (np. jako kronikarze). Byli fundatorami domów zakonnych, w których rozwijały się biblioteki i skrytoria. Zakładali przy kościołach szkoły służące kształceniu kleru. Taki właśnie początek miała, uchodząca za najstarszą w Polsce, biblioteka kapitulna w Gnieźnie (GRYCY 1949). W podobny sposób powstała biblioteka kapitulna w Płocku w 1024 r. oraz krakowska biblioteka kapitulna, której inwentarze rękopisów z XII w. są

Rys. 1. Mapa wybranych bibliotek na obszarze Polski w 2008 r.
(źródło: opracowanie własne)

najstarszymi zabytkami tego rodzaju, zachowanymi do dziś.

W średniowieczu cenne księgozbiory powstawały przy klasztorach benedyktynów, cystersów, dominikanów i franciszkanów. Sławę zdobyły księgozbiory benedyktynów ze Św. Krzyża, z Tyńca i Lubiąża. Z licznych i niekiedy zasobnych bibliotek klasztornych żadna w całości nie dochowała się do naszych czasów (zachowane zbiory przechowywane są m.in. w bibliotekach klasztornych w Tyńcu i Mogile oraz w bibliotece seminarnej w Pelplinie). Podobny los spotkał biblioteki katedralne (kapitulne) i kolegiackie, które działały na naszych ziemiach od XI w.

Przełomowe znaczenie dla dziejów bibliotek w Polsce miało powołanie w 1364 r. Akademii Krakowskiej. Biblioteka Kolegium Większego (*Collegium Maius*) powstała w XV w. i stanowiła początek biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Poziom kultury książki, osiągnięty w Polsce w średniowieczu, umożliwił jej wspaniały rozkwit w epoce renesansu. Kultura i nauka wyszła poza mury klasztorne, a wynalazek druku spopularyzował nabywanie książek. Powstawały pięknie zdobione prywatne księgozbiory, zakładane zarówno przez bogatych kupców, jak i inteligencję (BIENKOWSKA, CHAMERSKA 1992). Najbardziej cenną kolekcję, pod

każdym względem, zgromadził król Zygmunt August, kontynuując dzieło swojego ojca, Zygmunta I. Liczyła ona przeszło 4 tys. książek wytwornie opracowanych, starannie opracowanych i przechowywanych. Ocalało z niego około 150 dzieł znajdujących się głównie w Bibliotece Narodowej w Warszawie (GRYCZ 1949).

W dobie odrodzenia sporo zyskały biblioteki szkolne i uczelniane. Książnica Akademii Krakowskiej, obok licznych darów książkowych, otrzymała w XVI w. nowe, okazałe pomieszczenie, nazwane od nazwiska fundatora „Salą Obiedzińskiego”, która współcześnie odwiedzana jest przez turystów. Biblioteka Krakowska w owym czasie była największym księgozbiorem w Polsce. Posiadała zasoby wartościowe na skalę światową, dzięki czemu przyciągała licznych ofiarodawców i zwiedzających(!).

Obok książnicy Uniwersytetu Jagiellońskiego powstały, dzięki ofiarności fundatorów, biblioteki przy nowo utworzonych uczelniach: Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1519) i Akademii Zamojskiej (1594) w Zamościu. Sieć szkół średnich na wysokim poziomie, wraz z nowoczesnym zapleczem lektur, zakładali jezuiti. Przykładem może być Kolegium Wileńskie (1570). W bogatych zbiorach Biblioteki Akademii Wileńskiej, obok licznych darów książko-

wych, zgromadzono znaczną część księgozbioru Zygmunta Augusta.

W tym okresie powstawały również pierwsze biblioteki powołane do życia z inicjatywy miast, np. Biblioteka Gdańska, która działa do dziś, obecnie pod nazwą Biblioteki Miejskiej PAN w Gdańsku. Podobnie zostały utworzone biblioteki w Poznaniu (1535), Toruniu (1594) i w kilku innych większych miastach. Ten typ bibliotek nie rozwinął się w Polsce tak powszechnie jak na Zachodzie, ze względu na pogłębiającą się słabość ekonomiczną naszych miast.

W XVII w. biblioteki zmieniły swój średniowieczny charakter. Bibliotece nadawano kształt dużej sali, w której zbiory umieszczano na półkach lub w zamkniętych szafach, ustawianych wzdłuż ścian. Półki sięgały niekiedy aż po sufit, a w wysokich salach rozdzielano je galeriami. Sale zdobiono kolumnami, płaskorzeźbami i malowidłami. Ponieważ miłośnicy książek byli także miłośnikami dzieł sztuki, upowszechniło się przekonanie, że biblioteka powinna przypominać muzeum. Na sali ustawiano rzeźby i gabloty z dziełami sztuki oraz godnymi obejrzenia osobliwościami (OŻARZEWSKI 1960, s. 93).

Okolo połowy XVII w. narastał okres zastoju w dziejach polskich bibliotek. Prawdziwą katastrofę przyniosły ze sobą wojny toczące się na naszych ziemiach. Największe straty poniosły biblioteki na skutek najazdów szwedzkich w latach 1621–1660, po których księżnice nie zdołały się dźwignąć do dawnej świetności. Konfiskowano zbiory kościelne i klasztorne. Nie oszczędzono kolekcji królewskich, państwowych ani prywatnych. Cenniejsze obiekty wywieziono do bibliotek szwedzkich (np. do Biblioteki w Uppsali czy biblioteki królewskiej w Sztokholmie), a wiele uległo zniszczeniu i rozproszeniu (BIEŃKOWSKA 2005, s. 140). Stosunkowo najlepsza była sytuacja bibliotek i księgozbiorów prywatnych. W XVII w. niemal we wszystkich dworach magnackich były biblioteki. Własne zbiory gromadziła inteligencja miejskiego i szlacheckiego pochodzenia oraz ziemiaństwo. Wśród kolekcji magnackich wybijały się księgozbiory kolejnych Wazów. Wytrawnym bibliofilem był Jan III Sobieski, posiadający kolekcję, która po jego śmierci częściowo została włączona do biblioteki publicznej w Warszawie przez Andrzeja Stanisława Załuskiego.

W XVII i XVIII w. książki były stałym elementem wyposażenia rezydencji arystokratycznych. Można wymienić wiele magnackich księgozbiorów wyróżniających się zarówno liczbą, jak i doбором pozycji. Cenne zbiory, o kilkupokoleniowej tradycji, posiadali np. Leszczyńscy (Baranów i Leszno), Żółkiewscy i Daniłowiczowie (Żułkiew), Potoccy (Warszawa, Kurów), Lubomirscy (Łańcut), Czartoryscy (Warszawa, Puławy, Sieniawa), Ossolińscy (Ossolina), Opałińscy (Rytwiany i Sieraków), Radziwiłłowie (Niebo-

rów i Nieśwież). Księgi Radziwiłłów dotrwały do naszych czasów jako jeden z nielicznych przykładów biblioteki dworskiej zachowanej w pierwotnym miejscu, w pałacu w Nieborowie.

Wszystkie osiągnięcia prywatnych kolekcjonerów ustępują jednak miejsca wobec zasług braci Załuskich, którzy utworzyli w 1745 r. w Pałacu Daniłowiczowskim w Warszawie pierwszą w Polsce bibliotekę publiczną. Celem fundatorów było zgromadzenie całości piśmiennictwa polskiego i najważniejszych dzieł zagranicznych, co w znacznej mierze osiągnęli. Są również zapiski świadczące o tym, że księżnica odwiedzana była przez turystów krajowych i zagranicznych (!) (BIEŃKOWSKA 2005, s. 146). Trwałą zasługą Załuskich było zwrócenie uwagi na ogromną wartość zabytków piśmiennictwa, rozbudzenie chęci ich wyszukiwania i posiadania. Zachowanie polskich książek uznawano za obowiązek patriotyczny wobec zagrożenia niepodległości państwa i bytu narodowego.

Ogromnym znawcą i miłośnikiem książek na polskim tronie był Stanisław August Poniatowski, który zgromadził szesnastotysięczną kolekcję na zamku w Warszawie, w klasycystycznej sali zajmującej skrzydło biblioteczne zamku królewskiego (Biblioteka Stanisławowska). Obecnie większość tego księgozbioru znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotece w Kijowie.

Utrata niepodległości Polski w 1795 r. była ogromnym ciosem dla społeczeństwa i doprowadziła do niszczenia wszelkich ośrodków wiedzy, niepomijając bibliotek. Ucierpiało wówczas wiele cennych księgozbiorów. Po pierwszym rozbiórce w 1772 r. wywieziona została biblioteka Radziwiłłów z Nieświeża i włączona w całości do Biblioteki Publicznej w Petersburgu. Był to jeden z największych księgozbiorów prywatnych i liczył ok. 20 tys. tomów. Ogromnym ciosem dla Polski była utrata w 1795 r. Biblioteki Załuskich. Jej zasoby dały również podstawy Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Petersburgu. Wiele dzieł uległo wówczas zniszczeniu lub rozproszeniu, tylko niewielkie fragmenty księgozbioru braci Załuskich zachowały się do naszych czasów. Wywiezionych zostało wiele księżnic państwowych, społecznych i bibliotek domowych. Okazją do grabieży i dewastacji były również kasaty klasztorów.

W tak ciężkich warunkach osobom prywatnym przypadła w udziale najważniejsza rola, jaką było tworzenie księgozbiorów w celu zachowania rodzimego piśmiennictwa dla przyszłych pokoleń. Obowiązek ten przyjmowali na siebie najczęściej arystokraci, którzy własny majątek mogli przeznaczyć na organizowanie bibliotek. Do najważniejszych bibliotek rodowych założonych w XIX w. należały: Biblioteka Ossolińskich (Lwów, po wojnie Wrocław – Ossolineum), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (Za-

mość, później Warszawa), Biblioteka Ordynacji Krasieńskich (Warszawa), Biblioteka Kórnicka rodu Działyńskich (Kórnik), Biblioteka Raczyńskich (Poznań), Biblioteka Czartoryskich (Puławy, obecnie Kraków), Biblioteka Branickich (Sucha), Biblioteka Przeździeckich (Warszawa), Biblioteka Potockich-Branickich (Biblioteka Wilanowska przeniesiona do Sali Wilanowskiej w Pałacu Krasieńskich w Warszawie), Biblioteka Tarnowskich (Dzikowo). Biblioteki te dotrwały częściowo do naszych czasów. Ważną funkcję pełniły również biblioteki różnych towarzystw naukowych, np. Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (księgozbiór rodowy Sapiechów – częściowo wywieziony po powstaniu listopadowym do Petersburga), Towarzystwa Naukowego Płockiego (reaktywowane w 1907 r. przejęło dwudziestotysięczną kolekcję Zielińskich, istnieje do dziś), Towarzystwa Naukowego w Toruniu (biblioteka w 1923 r. włączona została do Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika). Nie można zapomnieć o ogromnej roli bibliotek uniwersyteckich, do których m.in. należały: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie czy Biblioteka Uniwersytetu Lwowskiego.

Wiele cennych kolekcji udało się zgromadzić w bibliotekach klasztorach, pomimo tego że były one mocno ograbiane i ograniczane w swej działalności pod rządami zaborców. Najważniejszym osiągnięciem okresu międzywojennego było powołanie Biblioteki Narodowej. Jej zasoby zasilili materiały sprowadzone z bibliotek Rapperswilskiej i Batignolskiej, a także znacznej części Biblioteki Załuskich, odzyskanych ze Związku Radzieckiego na mocy traktatu ryskiego (BIENKOWSKA 2005, s. 238).

Niestety podczas drugiej wojny światowej zostały zniszczone lub zagrabione najcenniejsze polskie zbiory, tylko w niewielkiej części odzyskane. Łączny bilans strat obejmował 85% w bibliotekach i 70% w księgozbiorach prywatnych (KOSMANOWA 1978, s. 40). Druga wojna światowa położyła kres istnieniu bibliotek rodowych, zbiory, które przetrwały zasilili biblioteki publiczne oraz archiwa państwowe. Biblioteki, które przetrwały zawieruchę wojenną zostały znacjonalizowane. Po wojnie naczelnymi miejscami zajęła Biblioteka Narodowa w Warszawie, która zgromadziła unikatowe, zabytkowe zbiory. Nowoczesne budynki otrzymały m.in. biblioteki uniwersyteckie w Toruniu, Łodzi, Lublinie oraz Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Do najnowszych i interesujących pod względem architektonicznym obiektów, należy zaliczyć np. Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego, z zaadaptowanym na ogród dachem czy nowy gmach Biblioteki Śląskiej.

Nacjonalizacja majątków dworskich wpłynęła negatywnie na stopień zachowania pomieszczeń bibliotecznych w dawnych pałacach. W zniszczonych zabudowaniach dworskich i klasztorach bardzo rzadko

odbudowano biblioteki, tak cenne dla dziedzictwa kulturowego Polski. Współcześnie nieliczne zachowane biblioteki zabytkowe wzbudzają zainteresowanie i podziw odwiedzających, w tym również turystów.

3. BIBLIOTEKA JAKO WALOR TURYSTYCZNY

Określenie „biblioteka” pochodzi z języka greckiego i oznacza składnicę (*theka*) książek (*biblios*), księgozbiór, instytucję, która gromadzi i udostępnia księgozbiory. W Polsce w wieku XVI i XVII bibliotekę określano mianem „libraryja” lub „księżnica”. Obecnie biblioteki to zorganizowane instytucje społeczno-kulturalne, składające się z księgozbioru, magazynów, czytelni i wypożyczalni. Biblioteki podzielić można m.in. ze względu na charakter środowiska czytelniczego (np. naukowe, powszechne, szkolne), własność (kościelne, klasztorne, publiczne, prywatne), zakres tematyczny (np. ogólne, specjalne), terytorialny zasięg (np. narodowe, regionalne, lokalne) (BIRKENMAJER i in. 1971). Biblioteka to przede wszystkim budynek, niejednokrotnie wybijający się architektonicznie z otoczenia, pełniący wielorakie funkcje, lub zbiór wydzielonych pomieszczeń, przystosowanych do magazynowania i udostępniania zgromadzonego księgozbioru. O lokalizacji, wielkości, wyposażeniu i funkcjonalności pomieszczeń bibliotecznych decydowały w przeszłości takie czynniki, jak: zmieniająca się postać książki, liczebność księgozbiorów, style architektoniczne i techniki budowlane oraz rola i zadania, jakie wypełniały.

Funkcje bibliotek zmieniały się na przestrzeni wieków. Początkowo ograniczały się do gromadzenia książek i map, a następnie ich porządkowania i opracowywania. Współcześnie zasadniczym zadaniem jest zaspokojenie potrzeb czytelnictwa i funkcja informacyjna. Ale biblioteka to wielokrotnie obiekt muzealny i składnica dzieł sztuki. Z tego względu już najdawniejsze biblioteki traktowane jako obiekty, które warto zwiedzić, były odwiedzane również ze względów poznawczych. W literaturze spotyka się relacje świadczące o turystycznym zainteresowaniu bibliotekami, np. Piotr Skarga wspominał w XVI w. o walorach Biblioteki Watykańskiej, a Biblioteka braci Załuskich była w XVIII w. nie lada atrakcją Warszawy (KOSMANOWA 1978, BIENKOWSKA 2005).

Współcześnie biblioteki, które zachowały się w pierwotnym stanie lub które posiadają zabytkowe wnętrza i księgozbiory są przedmiotem zainteresowań turystycznych i uznanymi atrakcjami turystycznymi, odgrywając rolę niekiedy produktu turystycznego. Na świecie jest wiele przykładów bibliotek znajdujących się w kanonie turystycznym danego miasta czy regionu.

Z perspektywy zainteresowania turystycznego (poznawczego) biblioteka może być odwiedzana ze względu na posiadany księgozbiór (manuskrypty, starodruki, książki, mapy), założenie architektoniczne budynku, wnętrza oraz organizowane ekspozycje i imprezy kulturalne. Wobec powyższego książka może stanowić przedmiot zainteresowania poznawczego turysty i stać się stymulatorem rozwoju przestrzeni turystycznej, a turysta może być zainteresowany księgozbiorem lub samym obiektem bibliotecznym.

Jaka jest rola bibliotek w kształtowaniu przestrzeni turystycznej? Wśród rozmaitych podziałów turystyki wyróżnić możemy m.in. podróże w celach naukowych i poznawczych (WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1979, s. 24). Migracje związane z ośrodkami uniwersyteckimi w średniowieczu stanowiły zdecydowaną większość, obok ośrodków religijnych, w ogólnej strukturze ruchu turystycznego tej epoki. Tym samym zakładane biblioteki uniwersyteckie i klasztorne stały się pośrednio również obiektami zainteresowań poznawczych.

Właściwie podróże turystyczne do bibliotek można zaliczyć do turystyki poznawczej lub krajoznawczej, a same biblioteki zaklasyfikować jako walor krajoznawczy, stanowiący przedmiot zainteresowań poznawczych. Do walorów krajoznawczych zalicza się m.in. zabytki architektury i budownictwa, współczesne charakterystyczne obiekty nauki i kultury oraz muzea i zbiory artystyczne. Część bibliotek jak najbardziej można zaliczyć do tej grupy walorów, a wiele z nich spełnia warunki atrakcji turystycznej.

Biblioteki uznać można również za walor specjalistyczny, będący przedmiotem zainteresowań np. bibliofilskich. A. KOŁODZIEJCZYK (1979) do grupy dóbr kultury zalicza m.in. sztukę, a w niej instytucje gromadzące dobra kultury materialnej, również biblioteki. Tak więc biblioteka może być przedmiotem zainteresowań turysty w ramach turystyki kulturowej, gdzie jedynym lub dominującym motywem jest kultura. Nie ma wątpliwości, że książka jest wytworem kultury. Biblioteka jest obiektem zaliczanym do dziedzictwa kulturowego, zarówno jako zabytek architektury, jak i miejsce nagromadzenia piśmiennych dóbr kultury.

Analizując klasyfikację bibliotek według różnych kryteriów autorzy proponują klasyfikację krajoznawczą, która ze względu na wzajemne przenikanie się funkcji i kryteriów, jest klasyfikacją nierozłączną. Ze względu na specyfikę polskich księgozbiorów biblioteki możemy podzielić na:

- biblioteki klasztorne (zakonne) - biblioteki z reguły zamknięte dla ruchu turystycznego, udostępniane po wcześniejszym zgłoszeniu, unikatowe ze względu na poczynione zniszczenia podczas kasat klasztornych w XVIII w. i nacjonalizację po drugiej wojnie światowej;

- biblioteki kościelne (kapitulne, kolegiackie, parafialne) - biblioteki z reguły zamknięte dla ruchu turystycznego, udostępniane po wcześniejszym zgłoszeniu. W przypadku bibliotek kapitulnych wyjątkowe pod względem zachowanych starodruków. Pomieszczenia biblioteczne zachowane niekiedy przy kościołach lub w budynkach przykościelnych;

- biblioteki akademickie (uniwersyteckie, seminaryjne, innych szkół wyższych) - najstarsze i najnowocześniejsze biblioteki udostępniane są dla zwiedzających;

- biblioteki dworskie (zamkowe, pałacowe, nadworne, królewskie) - powiększane przez kolejnych właścicieli zamku lub pałacu. Są to najczęściej sale biblieczne w obiektach zabytkowych (obiekty muzealnych), wyjątkowo w oddzielnych budynkach. Unikatuowe ze względu na zniszczenia wojenne, najczęściej pozbawione księgozbiorów. Udostępniane dla zwiedzających;

- biblioteki rodowe (szlacheckie, magnackie, mieszczkańskie) - stanowiące własność jednej rodziny, którałożyła na utrzymanie i pomnażanie zbiorów, służących właściwie ich właścicielom. Obecnie bardzo rzadko mieszczą się w dawnych siedzibach rodowych. Podlegały rozproszeniu do bibliotek państwowych. Możliwości zwiedzania ograniczone;

- biblioteki fundacyjne (miejskie, główne, towarzystw naukowych) - biblioteki upublicznione, często przekształcone w biblioteki miejskie lub wojewódzkie, mające nierzadko siedzibę w zabytkowych gmachach. Księgozbiory pochodzą z darów osób prywatnych i instytucji. Udostępniane do zwiedzania;

- biblioteki specjalne (biblioteki muzea, parlamentarne, narodowe, szpitalne, specjalistyczne, np. muzyczne, geograficzne, medyczne) - biblioteki posiadające unikatowe i specjalistyczne zbiory, udostępniane do zwiedzania lub zwiedzanie ograniczone.

Należy również pamiętać, że biblioteki organizują ekspozycje stałe i czasowe, które wielokrotnie stanowią przedmiot zainteresowań turystycznych. Wśród odwiedzających turystycznie bibliotekę najczęściej pojawia się grupa motywów, takich jak: doświadczenie estetyczne, edukacja, spotkanie z historią, spotkanie z książką, zainteresowanie architekturą i sztuką, zainteresowanie wybranym zagadnieniem (np. bibliofilstwo).

4. BIBLIOTEKI W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ POLSKI

W pracach dotyczących geografii turystyki lub opisujących atrakcje turystyczne Polski bardzo rzadko można spotkać biblioteki zaklasyfikowane jako walor krajoznawczy. Nie jest to zaskakujące, ponieważ

T a b e l a 1. Wybrane znaczące biblioteki w Polsce, biblioteki wpisane do rejestru zabytków oraz biblioteki muzea (stan na 16.01.2009 r.)

Miejscowość	Biblioteka	Klasyfikacja krajoznawcza
Bydgoszcz	Biblioteka Miejska ^Z	fundacyjna, klasztorna
Chorzów	Biblioteka zespołu szpitalnego A. Mielęckiego ^Z	specjalna
Cieszyn	Biblioteka Tschammera	kościelna
Częstochowa	Biblioteka klasztorna paulinów - Jasna Góra	klasztorna
Gdańsk	Biblioteka Gdańska (PAN) ^Z	fundacyjna, specjalna
Katowice	Biblioteka Śląska (nowy gmach)	specjalna
Katowice	Biblioteka Śląska przy ul. Francuskiej ^Z	specjalna
Kozłowska	Biblioteka zamkowa zamojskich	dworska, rodowa
Kórnik	Biblioteka Kórnicka PAN - zamek w Kórniku ^{ZM}	dworska, rodowa
Kraków	Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej	akademicka
Kraków	Biblioteka Akademii Umiejętności (PAN)	fundacyjna
Kraków	Biblioteka Jagiellońska (Collegium Maius)	akademicka
Kraków	Biblioteka Jagiellońska przy ul. Mickiewicza ^Z	akademicka, specjalna
Kraków	Biblioteka kapitulna (Muzeum Katedralne) ^M	kościelna
Kraków	Biblioteka klasztorna paulinów - Skalka	klasztorna
Kraków	Muzeum Narodowe w Krakowie - Biblioteka Ksiąząt Czartoryskich ^{ZM}	rodowa, specjalna
Łańcut	Biblioteka zamkowa Potockich	dworska, rodowa
Mogila	Biblioteka klasztorna cystersów	klasztorna
Moszna	Biblioteka pałacowa	dworska
Nieborów	Biblioteka pałacowa Radziwiłłów	dworska, rodowa
Oleśnica	Biblioteka łańcuchowa przy kościele zamkowym (obecnie Bazylika Mniejsza)	kościelna
Płock	Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego ^Z	fundacyjna
Poznań	Biblioteka Raczyńskich ^Z	fundacyjna
Poznań	Biblioteka Uniwersytecka ^Z	akademicka
Rybnik	Biblioteka zespołu szpitala psychiatrycznego ^Z	specjalna
Szczecin	Książnica Pomorska	fundacyjna
Szprotawa	Biblioteka Miejska ^Z	fundacyjna
Toruń	Książnica Miejska im. Kopernika	fundacyjna
Tyniec	Biblioteka klasztorna, tzw. Wielka Ruina ^Z	klasztorna
Warszawa	Biblioteka Działyńskich przy ul. Solidarności ^Z	rodowa
Warszawa	Biblioteka Krasieńskich przy ul. Okólnik ^Z	rodowa
Warszawa	Biblioteka Królewska (Zespół Zamku Królewskiego) ^Z	dworska, rodowa
Warszawa	Biblioteka Narodowa - Pałac Rzeczypospolitej ^{ZM}	specjalna
Warszawa	Biblioteka Ordynacji Krasieńskich - oddział Biblioteki Narodowej	rodowa, specjalna
Warszawa	Biblioteka Politechniki Warszawskiej	akademicka
Warszawa	Biblioteka Publiczna przy ul. Koszykowej ^Z	fundacyjna
Warszawa	Biblioteka Sejmowa, Wydział Muzealiów ^{ZM}	specjalna
Warszawa	Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej	akademicka
Warszawa	Biblioteka Uniwersytecka (nowy gmach)	akademicka
Warszawa	Biblioteka Uniwersytecka (zespół Uniwersytetu Warszawskiego) ^Z	akademicka
Warszawa	Biblioteka Załuskich (Dom pod Królami)	rodowa, fundacyjna
Warszawa	Biblioteka Zamojskich (pałac zamojskich) ^Z	rodowa
Warszawa	Biblioteka Muzeum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego ^{ZM}	fundacyjna, specjalna
Wrocław	Biblioteka kapitulna	kościelna
Wrocław	Biblioteka Uniwersytecka ^Z	akademicka
Wrocław	Biblioteka zakładu Narodowego im. Ossolińskich (PAN)	rodowa, fundacyjna
Wrocław	Zespół klasztorny augustianów „Na Piasku” - biblioteka ^Z	akademicka
Żagań	Biblioteka klasztorna augustianów	klasztorna

^Z obiekty wpisane do rejestru zabytków pod pozycją „biblioteka”, ^M biblioteki muzea.

Ź r ó d ł o: Opracowanie autorów i KOBiDZ.

bardzo wiele walorów, które są uznane i odwiedzane przez turystów, nie znajdują uznania wśród autorów przewodników i opracowań turystycznych. LIJEWSKI, MIKUŁOWSKI, WYRZYKOWSKI (1992) do walorów antropogenicznych, nazywanych inaczej kulturowymi,

zaliczają obiekty materialne oraz elementy ściśle związane z życiem, pracą oraz działalnością człowieka i przez niego wytworzone w procesie historycznego rozwoju, stanowiące przedmiot powszechnego zainteresowania turystów. Pomimo takiej definicji brak

jest bibliotek w opisie walorów turystycznych Polski. A przecież biblioteka jest źródłem wiedzy historycznej i kulturowej. Biblioteka, ze względu na wartość historyczną księgozbioru, może być zaklasyfikowana jako składnica skarbów narodowych i kulturowych. W wielu bibliotekach polskich wystawiane są starodruki, historyczne księgozbiory, mapy, ryciny itp. Ekspozycje piśmiennictwa, często starannie przygotowane i zabezpieczone, są magnesem nie tylko dla bibliofilów, ale również dla przeciętnych turystów, chcących obcować z historią. Zabytki piśmiennictwa polskiego zgromadzone są w wielu bibliotekach na obszarze całej Polski. Zdarza się, że wystawiane są czasowo lub są elementem stałych wystaw. Za przykład mogą posłużyć najstarsze dzieła polskiego piśmiennictwa, jak: *Sakramentarz tyniecki* (XI w.) i *Psalterz floriański* (XIV w.) w Bibliotece Narodowej, *Ewangeliarz gnieźnieński* (XI w.) w Bibliotece kapitulnej w Gnieźnie, *Ewangeliarz płocki* (XI w.) w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie czy *Kodeks Behema* (XVI w.) w Bibliotece Jagiellońskiej.

W Polsce tylko nieliczne biblioteki pozostają w zabytkowych budynkach, mają oryginalny wystrój wnętrz i gromadzą księgozbiory w niezmiennym stanie. Tabela 1 jest zestawieniem najważniejszych, w opinii autorów, polskich bibliotek, będących zarówno obiektami zabytkowymi lub ich częścią, gromadzących zabytkowe księgozbiory, pełniących funkcję muzeum.

Do najbardziej cenionych bibliotek w Polsce będących atrakcją turystyczną zaliczyć można Bibliotekę Kórnicką, mieszczącą się w murach zamku kórnickiego. Pomimo niezbyt cennego wystroju biblioteka ta słynie z zachowanego cennego księgozbioru. Rocznie zabytkową salę biblioteczną odwiedza ponad 89 tys. turystów. Podobny charakter ma Biblioteka Muzeum Czartoryskich w Krakowie. Do nielicznych zachowanych magnackich bibliotek rodowych zalicza się Bibliotekę Radziwiłłów w Nieborowie, Bibliotekę Zamoyskich w Kozłówce (prawie 260 tys. odwiedzających rocznie) i Bibliotekę Potockich w Łańcucie (ponad 367 tys.). Wybitną atrakcją turystyczną są niewątpliwie zachowane biblioteki klasztorne w Żaganiu (barokowa biblioteka augustianów), na Jasnej Górze (biblioteka paulinów) i biblioteka cystersów w Mogile. Ze względu na architekturę gmachu i zachowany wystrój należy wyróżnić Bibliotekę Raczyńskich w Poznaniu. Odwiedzane przez turystów są również biblioteki uniwersyteckie, jak Biblioteka Collegium Maius w Krakowie (23 tys. odwiedzających rocznie), Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Wrocławiu, Warszawie. Osobliwością polskich bibliotek jest średniowieczna biblioteka łańcuchowa w Oleśnicy. Wielokrotnie gmachy, w których znajdowały się biblioteki rodowe pozostają w kręgu zainteresowań turystów (np. biblioteki Zamoyskich,

Działyńskich, Załuskich, Krasińskich w Warszawie). Do wybitnych obiektów bibliotecznych, również ze względu na zgromadzone w nich dzieła, zaliczyć można ponadto bibliotekę Ossolineum we Wrocławiu, Bibliotekę Narodową w Pałacu Rzeczypospolitej w Warszawie, Bibliotekę im. Zielińskich w Płocku czy ewangelicką Bibliotekę Tschammera w Cieszynie. Każda z wymienionych bibliotek jest odwiedzana przez turystów, w większości z nich oprowadzanych przez przygotowanych przewodników. Biblioteki te są jedynie najwybitniejszymi przykładami. Należy pamiętać, że wiele dworów, zamków, pałaców, klasztorów i kościołów dysponuje salami bibliotecznymi z bardziej lub mniej zachowanym wystrojem i księgozbiorem, traktowanymi jako atrakcja turystyczna.

5. PODSUMOWANIE

Elementy kultury są dzisiaj obecne niemal we wszystkich rodzajach turystyki. Treści kulturowe niosą ze sobą pierwiastek poznania i emocjonalnego zaangażowania. Turystyka kulturowa wyróżnia się wielością i różnorodnością obszarów recepcyjnych, co sprawia, że wyodrębniają się z niej daleko posunięte specjalizacje. Trudno mówić o turystyce bibliotecznej, wszak skala tego zjawiska nie jest duża, ale w literaturze pojawia się wiele nowych rodzajów turystyki, wynikających bardziej z zainteresowań naukowych badaczy i szczegółowej analizy przedmiotów zainteresowań turystycznych, niż z racjonalnego wyodrębniania grup turystów specjalizujących się w podróżowaniu do ściśle określonych walorów turystycznych.

Autorzy starali się wykazać, że biblioteka, spełniając odpowiednie warunki i mając określony potencjał, może być obiektem zainteresowań poznawczych turysty, może odgrywać rolę atrakcji turystycznej oraz stanowić produkt turystyczny. Przedstawiona lista wybranych znaczących polskich bibliotek miała na celu uświadomienie czytelnikowi, że biblioteka to nie tylko miejsce wypożyczania książek lub czytelnia, ale to również materialne dziedzictwo kultury, bardzo często znakomity zabytek architektury i obiekt muzealny.

Turystyka jest jednym z typów kontaktu kulturowego, w którym dochodzi do zetknięcia się kultur przez interakcję. Wobec tego turystyczne wykorzystanie bibliotek wpływać może pozytywnie na kształtowanie postaw turysty. Ważne jest zrozumienie istotności książki i wielości funkcji, jakie pełni biblioteka, tym samym wycieczki do bibliotek mogą pomóc w budowaniu potrzeby kontaktu z książką, a poprzez to budowaniu świadomości kulturowej,

historycznej i geograficznej. Przygotowanie biblioteki na potrzeby turystyki kulturowej, udostępnianie wizualne księgozbiorów turystom, szczególnie w najbardziej znaczących bibliotekach, jest ważnym elementem kształtowania tej świadomości.

W opinii autorów biblioteka oraz analiza ruchu turystycznego w bibliotekach winny stanowić jeden z elementów badań nad turystyką kulturową, a także przedmiot badań bibliotekoznawstwa, co zostało jedynie zasygnalizowane w powyższym artykule.

BIBLIOGRAFIA

- BIRKENMAJER A., KOCOWSKI B., TRZYNADŁOWSKI J., 1971, *Encyklopedia wiedzy o książce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków, ss. 2874.
- BIEŃKOWSKA B., CHAMERSKA H., 1992, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, ss. 202.
- BIEŃKOWSKA B., 2005, *Książka na przestrzeni dziejów*, Wydawnictwo CEBID, Warszawa, ss. 350.
- GRYCH J., 1949, *Historia bibliotek w zarysie*, Spółdzielnia Wydawnicza „Chłopski Świat”, Warszawa, ss. 100.
- KLUKOWSKI B., 2005, *Książnice Narodowe Świata*, Wydawnictwo CEBID, Warszawa, ss. 147.
- KOŁODZIEJCZYK A., 1979, *Rola elementów kultury w turystyce*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- KOSMANOWA B., 1978, *Tysiąc lat bibliotek w Polsce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków, ss. 44.
- KOWALCZYK A., 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ss. 287.
- KUREK W. (red.), 2007, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ss. 541.
- LJEWski T., MIKUŁOWSKI B., WYRZYKOWSKI J., 1992, *Geografia turystyczna Polski*, PWE, Warszawa, ss. 303.
- OŻARZEWSKI Cz., 1960, *Zarys dziejów książki i księgarstwa*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, ss. 173.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ss. 337.